

her: de læses paa Bygningssten, Mønter, Kirkeinventar, Smykker o. s. v., ja saa stor Yndest opnaaede de i deres skæbnebestemte Undergang, at enkelte Bøger blev skrevne med Runer paa Pergament.

Betegnende for disse Middelalderruners nøje Tilknytning til Kirken er det, at af de fire nordvestjyske Indskrifter findes de to paa Ligstene, en paa en Døbefont og en paa en Sten, der har været anvendt til Kirkebygning. Hvad disse sene Indskrifter Alder angaar, er det rimeligst at tænke sig, at de hører hjemme i Aarene mellem c. 1150 og c. 1250.

Aalborgbispens Jens Bircherod (1658-1708) førte omhyggeligt i Pennen alt, hvad han saa og hørte af interessant paa sine mange Visitatsrejser i Stiftet. For 6. September 1708 lyder Notatet saaledes: „Saasom min retour til Hassing Herred faldt igiennem *Flarup* i Ydby Sogn, saae jeg der en Steen med gammel Runeskrift paa, af hvilken jeg ei tilforn havde hørt sige. Den staaer oprejst ved en Sted, hvor Byens Led tilforn har været; dog sagde Bymændene mig, at den fordem havde staaet paa en Høi i Nærværelsen, og vaar derfra hidført. Jeg bemøiede mig nok samme inscriptionam runicam at læse; men som de fleste af characteribus vaare vetustate exesi (d. v. s. de fleste af Runerne var udslettede af Ælde), og Tiden vilde ei bevilge mig, her længe at forblive, kunde jeg denne Gang af Læsningen ingen ret Samling fatte”. (J. Bircherods historisk-topographiske Dagbøger, ved Chr. Molbeck, 1846, S. 538.)

„Denne Gang” blev imidlertid eneste Gang, for inden Aaret var omme, var Biskoppen død.

Bircherods Dagbogsoptegnelse er vor ældste Kilde til Kundskab om den nu forsvundne Flarup-Sten eller Ydby-Stenen, som den ogsaa kaldes efter Sognet. Men vi ved fra anden Side, at allerede Bircherods Formand i Bispe-Embedet, Matthias Foss (1627-83) ogsaa har kendt den.

I Ole Worms berømte Runeværk, *Monumenta Danica*, der udkom i 1643, er Flarup-Stenen ikke omtalt. Det maa da antages, at man ikke dengang har kendt den eller været klar over, at man her havde en Runesten for sig. Naar den senere omtalte Opitius i 1738 skriver, at det efter gamle Mænds Beretning er 60 Aar siden, den blev flyttet fra sin oprindelige Plads til det Sted ved Byleddet, hvor den nu staaer, faar vi c. 1680 som Tidspunktet for Flytningen, altsaa to Snese Aar

efter at Worms Værk udkom. Sandsynligvis er Sagen da den, at man først ved Flytningen er blevet klar over, at Stenen var en Runesten. Herefter er den en Seværdighed, som Bisperne besøger paa deres Visitatsrejser, og hvis Indskrift de og andre studerede Personer noget overlegent udlægger for de undrende og nysgerrige Bondemænd.

Sin Entre i den trykte Litteratur gør Flarup-Stenen i Erik Pontoppidans store Værk fra 1739-41: *Marmora Danica*, der var anlagt som en Fortsættelse af Ole Worms hundredaarige Bog om de danske Monumenter. Ole Worm havde næsten udelukkende helliget sig de gamle Runeindskrifter, nu fortsatte Pontoppidan i to store Bind denne vægtige og ærværdige Samling og udgav, hvad han kendte af andre betydelige danske Gravmæler og øvrige Indskrifter. Ind imellem disse bringer han enkelte Meddelelser om Runemindesmærker, mest direkte efter Ole Worms Værk, men ogsaa om nogle faa, som denne ikke havde kendt. Af Interesse for os er især følgende, der læses i et lille senere Tillæg til Værket:

„Paa Flarup Mark i Udby Sogn findes en af Worm ukendt Runesten.

Saasom den Tegning, der er blevet sendt os, er temmelig unøjagtig, undlader vi at bringe den paa dette Sted. Til Bevis for, at Bogstavernes Former er truffet mindre heldigt, tjener, at man forgæves i Runealfabetet, i hvert Fald det Wormske, vil søge de løjerlige Tegn, som optræder her. Herved bevirkes ogsaa, at vi blot kan udfinde tre enkelte Ord med nogen Mening, og disse følger endda ikke lige efter hinanden, nemlig:

Thur - seti - stin, d. v. s. Thor - satte - Stenen.

Hvad Stenens Størrelse angaar, da er den noget over to Alen høj og befindes at være en halv Alen bred. Men med Hensyn til dens fordums Plads, hvorfra den er flyttet bort for over 60 Aar siden, erfarer vi, at den stod paa en Mark i Nærheden, som Bønderne kaldte Hellesager. Her, hvor der var et passende Sted for en Runesten, saas tidligere en trekantet Grav, som en underjordisk Kælder, omsat med Sten og med Stenbrolægning, hvilken nu er undergaaet en betydelig Forandring, fordi den delvis er taget under Ploven. Tæt ved denne Grav er der en Høj, Helle-Høj, i hvilken der tidligere er fundet en Gryde fyldt med Aske. Saavel Markens som Højens Benævnelse forklares forskelligt. Nogle

afløder den af det danske Ord *hellig*, som Helligager og Hellighøj, efter hellige og fromme Mennesker, som maaske er begravet her, hvis disse Navne da ikke vidner om, at der paa dette Sted i fordums Dage er blevet udøvet Afgudsdyrkelse under aaben Himmel. Desuden bør det bemærkes, at Sognet Helligsø ligger ikke langt derfra, opkaldt efter en Sø, som findes der. Andre søger Betydningen i Kvindenavnet Helle, som om en vis Helle eller Helene kunde være begravet der. Andre igen af Hel, d. v. s. Døden, fordi dette Sted maaske tjente til Begravelsesplads for de døde. Men for nu at vende tilbage til Runestenen, saa er den blevet beset og undersøgt af dette Stifts fire sidste Biskopper: Foss, Bircherod, Bornemann og Thestrup, naar de visiterede Kirkerne i Thy; naar Bønderne udspurgte dem, svarede de, at en eller anden gammel Hedning laa begravet under Stenen. Salig Hr. Christian Friis, der var Præst i Nykøbing paa Mors, foregav, for ved et Paahit at dæmpe Bøndernes Nysgerrighed, at følgende stod skrevet paa den: Ole Vat med sin Søn ligger her begravet."

Nogen Mulighed for Tolkning af den tabte Runestens Indskrift giver Pontoppidans Beretning jo ikke. Tegningen, som, saa unøjagtig den end maatte være, vilde have udgjort det vigtigste Hjælpemiddel, har han kasseret som ubrugelig. Til Gengæld er han meget omhyggelig med at bringe en hel Del ret ligegyldigt Stof om alle andre Ting end Runestenen selv.

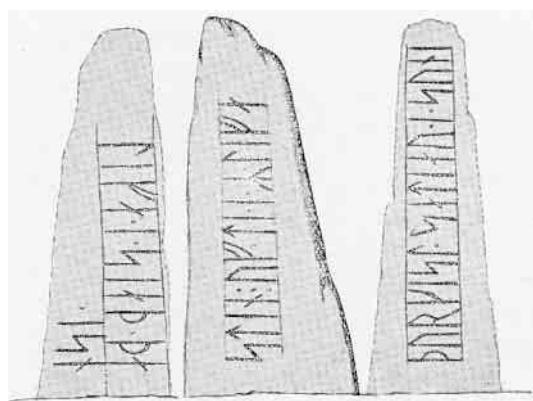

Fig. 1. Tegning af Flarup-Stenen, udført af Arkivtegner Søren Abildgaard 1767.

I ældre Tider, i Arkæologiens Barndom og Ungdom, altsaa endnu i Pontoppidans som i Ole Worms Dage, fik de lærde i væsentlig Grad deres Kendskab til vort Lands Fortidsminder gennem de Indberetninger om saadanne Sager, som dels efter kongelig Befaling ligefrem afkrævedes

Sognepræsterne, dels, men i langt mindre Grad, indsendtes frivilligt. Naturligvis maatte Oplysninger, der paa denne Maade fremkom fra saa forskellige Meddelere, i det store og hele blive meget ufuldstændige og af højst ulige Værdi. Det var da en vigtig Forbedring i Retning af Systematisering og ensartet Behandling af alle Rigets Egne, da det i 1756 blev overdraget Geheimearkivets Tegner Søren Abildgaard, vor berømte Kunstmalers Far, at berejse Danmark for at afbilde Antikviteter og optegne Indskrifter til Fædrelandets Historie. Abildgaard ofrede 21 Aar af sit Liv paa dette Arbejde og frembragte i dem en stor Samling omhyggeligt udførte Tegninger - mest af ældre kristelige Gravstene - som nu opbevares i Nationalmuseets Arkiv, hvor ogsaa de endnu eksisterende Brudstykker af hans Rejsedagbøger findes. Blandt hans Tegninger ligger ogsaa en Afbildning af Flarup-Stenen (Fig. 1) med følgende Tilskrift:

„Denne Runesteen staar opreist paa Marken strax østen for Bondebyen Flarup i Udbye Sogn i Thyeland. Stenen er af almindelig Kamp eller Graasteens Art, den har fire fladagtige Sider, paa de tre Sider ere Runer, men ikke paa den 4de. Der siges, at den for omtrent 80 Aar siden er forfløttet hid fra en Høj kaldet Helle-Høi Vesten fra Udbye beliggende. A^o 1767. S. Abildgaard.”

Dagbogen, formodentlig fra samme Aar, indeholder ogsaa en kort Beretning om Flarup-Stenen: „I Ydbye Sogn østen for Bonde-Byen Flarup en Runesteen med 4 Flader for omtrent 80 Aar fløttet fra Hellehøj kort derfra beliggende, den ieg aftegnede med denne inscription paa de 3de Sider eller Flader”.

Efter Abildgaards Omtale forsvinder Runestenen imidlertid sporløst. To Gange eftersøges den, men uden Resultat. Den første, der var paa Jagt efter den, var den udmærkede, men kuriøse Mand, Landskabsmaleren R. H. Kruse. Han, der havde sit Hjem paa Fur, vandrede med store personlige Ofre Jylland rundt for at opspore og sirligt aftegne samt beskrive Oldtidsminder og andre af Fortidens Kulturværdier; da han døde ved Midten af forrige Aarhundrede, efterlod han sig et stort, haandskrevet Værk: Nørre Jyllands Mærkværdigheder i det 19de Aarhundrede. Det opbevares nu i Nationalmuseets Arkiv. Her skriver han, det er i 1856, følgende: „Ydbye Sogn, Flarup Bye. I denne Bye eller tæt østen for Byen, paa en Mark som tilhører Flarupgaard, har

paa en Høj kaldet Hellehøj forhen staaet en Runesten som nu er borte, ligesom Højen saa at sige er jevnet omtr. lige med Jorden. I Sommeren 1841 foretog jeg allerførst i Julii Maaned en Rejse til Stedet for om mueligt at finde denne bortkomne Runesten. Resultatet af denne Undersøgelse var som mine Optegnelser udviser: At jeg en heel Dag forgjæves eftersøgte den, og intet levende Menneske enten i Flarup eller i de nærmeste Byer, kunde give Oplysning i denne Henseende. En lille Forhøjning paa Marken blev mig anvist som Pladsen hvor Hellehøj har lagt. Jeg søgte og i Huusene i den Gaard som Hellehøj tilhører, og i alle Stendiger i heele Byen, men alt forgjæves. - Den 17. Junii d. A. besøgte jeg atter Flarup for at foretage en ny Undersøgelse, men samme var ligesaa forgjæves som den foregaaende. Af en gl. paalidelig Gaardmand der i Byen erholdt jeg den bestemte Forsikring, at Runestenen ikke har været ved Højen i de sidste 50 Aar, men hvor den var henflyttet, vidste han ikke. Det eneste Haab, som blev tilbage, var, at Ejeren af Flarupgaard i denne Sommer vilde ombygge Gaardens Bygninger, og den da mueligt kunde findes iblandt Grundstenene. Jeg talte med ham i denne Henseende, og efterlod og en skriftlig Begjæring hos ham, men da jeg ikke senere har modtaget belovet Efterretning, er Stenen ikke fundet.

Sandsynligvis er denne Runesten for stedse

tabt; -"

Den anden, der med lige saa lidet Held som Kruse, søgte efter den tabte Runesten, var Lærer Nissen fra Randers. Han, hvis Navn ikke saa sjældent træffes i Forbindelse med Fund og Opbevaring af Runestene, og som i det hele taget var en ivrig Arkæolog, skrev i 1898 til Nationalmuseet angaaende Flarup-Stenen, som han ønskede at efterspore, bl. a.: „Sagn fra ældre Tider siger, at Stenen i gl. Dage stod paa Hellehøj vest for Ydby. Nu er den brugt til Banebroen tæt ved Ydby St. Om den er sat hel og holden ned eller kløvet vides ikke. Efter al Rimelighed skal man i Vandet for at finde den - - ."

Dette ser jo mærkeligt ud: I 1841 og 1856 er der, efter hvad Kruse beretter, i Virkeligheden ingen paa hele Egnen, der kender noget sikkert til Runestenen, i 1898 kan Lærer Nissen, uden Tvivl efter Tradition paa Stedet, meddele som en kendt Sag, at den er anvendt ved Bygningen af en Viadukt. Denne kan tidligst være fra 1882, da Banen Tisted-Oddesund blev anlagt. Maaske kan en grundig lokal Undersøgelse engang bringe Orden i Sagen, der synes at være temmelig indviklet, og oplyse, hvor Flarup-Stenen til Slut er havnet.

Efter denne Tid er imidlertid en ny og vigtig Kilde dukket op, idet netop den ovenfor omtalte Tegning, som Pontoppidan havde kasseret, ved et

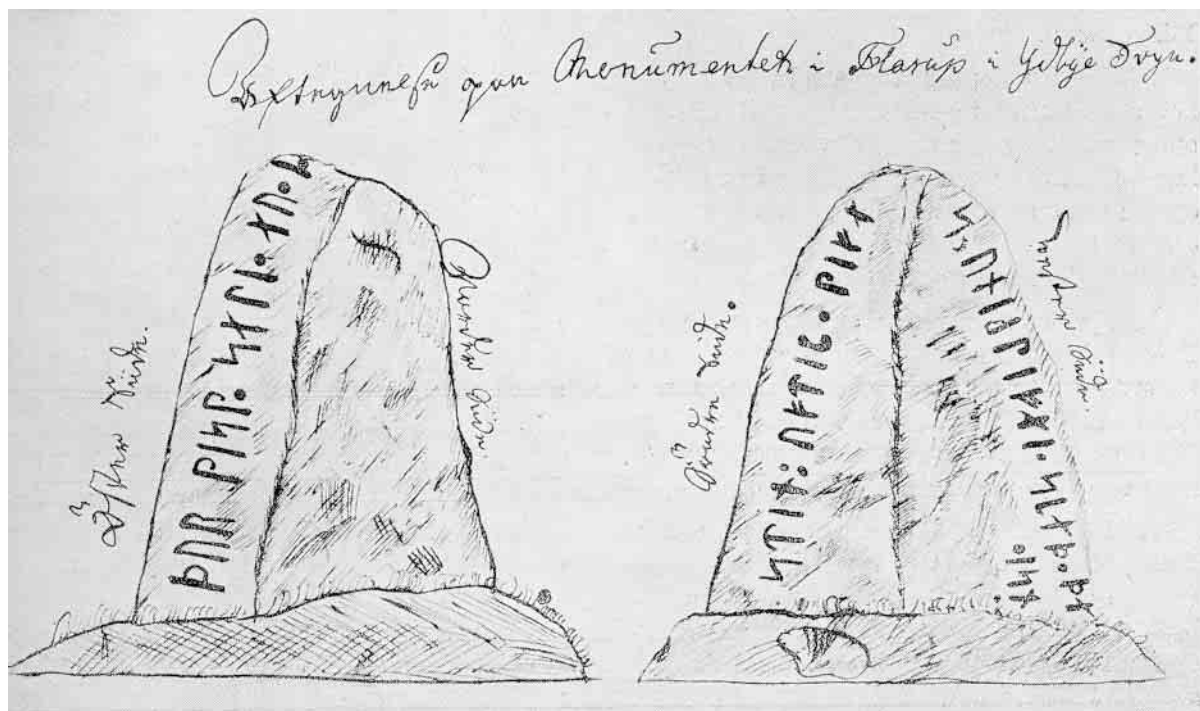

Fig. 2. S. P. Opius' Tegning af Flarup-Stenen 1738. Han angiver omhyggeligt Stenens Placering ved Tilføjelserne: Østre, Nordre, Søndre, Vestre Side.

Tilfælde atter er kommet for Dagens Lys. Den har indtil for nylig ligget godt gemt og glemt i en Pakke gamle Manuskripter, som Historikeren E. C. Werlauff (1781-1871) efterlod sig, og som nu opbevares som Nr. 11 af hans efterladte Papirer paa Det kgl. Bibliothek. Med Tegningen (Fig. 2) følger en længere Beretning, som her aftrykkes i sin Helhed til Sammenligning med Pontoppidans ovenfor citerede Text:

„Aftegnelse paa Monumentet i Flarup i Ydbye Sogn.

I. Skriften derpaa angaaende, da er det her saa accurat med Puncter og Bogstaver optegnet, som nogenlunde af noget Menneske kand see; det begynder paa den østre Siide og continuerer om paa dens vestre, saa at XXXXXXXX etc. følger oven paa efter hinanden, een hver Bogstav er een Qvarter lang.

II. Høiden af Steenen er 2 Allen og $\frac{1}{10}$ Deel oven Jorden og nok een stoer Qvarter i Jorden. Stenen er nogenleedes regulairkantet paa de 3 Siider, men paa dend nordere Siide gandske ujævn. Bredden paa Steenen, hvor dend er glat, er nesten $\frac{1}{2}$ Allen.

III. Stædet, hvor dend er tagen fra, er een Agger, som løber med dend Sæd Mark i Øster og Vester; hvilken Agger kaldes af Bønderne Hellesagger, det Sted er een halvanden 100 Skrit Østen for det Stæden nu staaer; i Aggeren, nemlig Helligsagger (som virkelig betyder Helligsagger), hvor Steenen blev tagen, var een Grav giort paa een Snees Skrit, som rundt om var opsat som een Jordkiælder med Kampsteene og meget merkelig at denne Grav var saa got som i en Triangel smal i dend østre og bred i dend vestre Ende, i Bunden var pikket med middelmaadig Steene, hvilke Steene allesammen ere opbrækkede for Aggerens Pløining Skyld og forbrugt; norden for Stædet, som Steenen er tagen fra, een Par Agger bred eller 50 Skrit, er een liden Høy, kaldes Helle Høi (NB enten af hellig, som jeg skrev heroven om, eller og maaskee af Helle, Helene etc. eller og af Hel, Døden, fordi det haver været en Begravelses Sted), som er een 4 Allen høy og forhen rund, i hvilken siiges at være fundet een Gryde med Aske udi, men ingen af de gl. Mænd i Byen veed det vist uden efter Beretning; af denne liden Høj er taget meget Jord at blande med, saa dens Krone og Top er nedrevet. Stædet, der hvor Steenen er tagen fra i Hellesagger, er nu gandske slættet og ukiendelig fordi der er pløjet meget

over dend. En. Concept (d. v. s; et Vandløb) løber heraf om Hellig Søe, som ligger ikke langt sydvest fra Flarup.

IV. Stædet, dend nu staaer paa, er een Grønne eller Gade-Fællig een 80 Skrit østen for Lars Larsens Gaard, af hvis Agger dend og er taget.

V. Tiiden, dend er tagen bort og flyt paa, er for 60 Aar siiden, som gl. Mænd vist bekræfter, der i deres Ungdom har siddet i Lye i ovenmelte Begravelse, naar de vogtede Qvæg.

VI. De 4re sidste Biskopper i Stiftet: Foss, Bornemann, Bircherod, Thestrup, har paa deres Visitatzer besøgt og visitatset dette Monument og liigesom seet een af deres slætte Antecessører ikkun slæt at være begravet, og ikkun givet Bønderne (som ønskede, og endnu ønsker, at viide, hvem der er begravet) dette Svar, mueligt for sine Raisons, at der var en gl. Hedning begravet. Steenen for 60 Aar siiden laa omkast paa Aggeren og var næsten skiult med Jord, saa ingen før dend Tiid saa nøje kunde observere Skriften.

VII. H. Sl. Christen Friis, som var Præst i Nyekiøbing, har for at fornøie Bønderne sagt, at der stoed paa Stenen: Ole Vat med sin Søn ligger her begravet. De hoc vero ne quis quidem deprehendit (d. v. s. „men dette bør man ikke dadle ham for”).

Hvilket er alt det, som kan siiges og skrives om dette Monument.

Leergraf d. 5. April 1738.

S. P. Opitius.”

Dette er altsaa Pontoppidans Kilde - og med den af ham kasserede Tegning. Forfatteren maa være den Sebastian Peter Andresen Opitius, der i 1744 blev kaldet som Sognekappellan til Boddum-Ydby med Hurup. Hvorfor det netop blev ham, og ikke den daværende Præst i Ydby, Ascanius, der skrev Indberetningen, er ikke oplyst. At han i det hele taget i 1738 kendte Runestenen og Egnen saa godt, kan maaske forklares ved ved hyppige Besøg hos Pastor Ascanius, der var gift med en Slægtning af ham. Den dengang 25-aarige Opitius havde formodentlig sit egentlige Hjem paa Lergrav, som Faderen ejede.

Beretningen maa siges at være tilfredsstillende og velordnet. Først er Stenen aftegnet, sikkert uden større Held, hvad den ydre Lighed angaar, men med des nøjagtigere Iagttagen af Runetegnene og deres Anbringelse.

Da Tegneren ikke selv har følt sig slaaet af sit Værks Anskuelighed, oplyser han omhyggeligt, at Skriften, der begynder paa den Side af Stenen, som vender mod Øst, fortsætter over Stenens Top, til den vestlige Side i ubrudt Sammenhæng, og afviger netop her paa et vigtigt Punkt fra Abildgaard, der ser hver Side som en Helhed for sig og uheldigvis opfatter deres indbyrdes Rækkefølge forkert.

Som naturlig Tilknytning hertil følger en indgaaende Beskrivelse af de nærmere Lokalteter ved Stenens tidligere Plads. Denne har aabenbart været af særlig Karakter; især beskrives et Par Kæmpehøje grundigt. Endelig bringes Oplysninger om dens nuværende Plads og dens Flytning samt spøgende Bemærkninger om de lærde Bispers Besøg ved Stenen og salig Pastor Friis' hjemmegjorte Tolkning.

Gennem Opatius ved vi nu, i hvilken Rækkefølge Runestenens Linjer skal læses. Naar man til Støtte for en Omskrivning med latinske Bogstaver tillige benytter sig af Abildgaards Tegning og Afskrift, kan man med ret uvæsentlige Ændringer inden for det givne Materiale naa til følgende Indskrift:

þDRRIHUR-4TTI-4NY-4NDIAK-NP44E-4TT4P-4TT4H-4TTI-4NYTIAK-NP44E-
þurkisl . sati . auk . suniR . lifa . a . stap
. þansi . stin . uftiR . lifa.

*Troels satte, og (=sammen med) Leves sønner,
paa dette sted sten efter Leve.*

Til denne Tolkning, der selvfølgelig ikke kan gøre Krav paa at være rigtig i alle Enkeltheder, maa der knyttes et Par Bemærkninger. Det kan synes underligt og overflødigt, naar det oplyses, at Stenen er sat „paa dette Sted”. Men et bestemt Forhold kan nok forklare Brugen af Udtrykket. Indskriften viser sig nemlig ved nøjere Eftersyn, ligesom en kortere Række andre danske Indskrifter, at være paa Vers; omsat til Olddansk vilde det lyde:

Thorgisl satti
ok syniR Leva
a stað thænsi
sten æftiR Leva.

Denne Form af Vers kræver bestemte Regler for Bogstavrim iagttaget. Ordet *sten* i sidste

Linje, der jo er sikkert overleveret, kræver et Ord i næstsidste Linje, der begynder med *st-*; det af begge Kilder overleverede, men utolkelige *siap*, maa da uden Tvivl rekonstrueres som *stap*.

Efter denne Runelæsning paa Grundlag af gamle Tegninger, vender vi os til et endnu, ganske vist kun delvis, bevaret Monument:

I Oktober 1910 blev et lille Stykke af detstensatte Dige omkring Kirkegaarden i Hurup nedrevet for at give Plads til Opførelsen af et nyt Ligkapel. De nu overflødige Kampesten blev solgt og skulde anvendes til Høfdebygning i Vesterhavet. Imidlertid var en af de Arbejdere, som havde haft med Nedbrydningen at gøre, blevet opmærksom paa, at der paa en af de store Sten, som havde haft sin Plads nederst i Diget, fandtes en Del ejendommelige Furer. Den stedlige Læge blev, som den der i størst Udstrækning drog Omsorg for Egnens Oldtidsminder, underrettet om Sagen: han saa strax, at det fundne var en Runesten, desværre stærkt beskadiget, og drog Omsorg for, at den blev bevaret; den Mand, som havde købt de mange af Diget udtagne Sten, afstod beredvilligt denne ene.

Fig. 3. Det bevarede Fodstykke af Hurup-Stenen. For Tydeligheds Skyld er Indskriften optrukket med udrørt Kønrog inden Fotograferingen. (E. Moltke fot.)

Den fundne Runesten er et Brudstykke, nemlig nederste Halvdel af en større Sten. Selvfølgelig maa man formode, at Stenens øverste Halvdel ogsaa i sin Tid er blevet anvendt til Kirkegaardsdiget, men blandt de nedbrudte Sten fandtes den i hvert Fald ikke. Et Eftersyn af Resten af Diget, saa godt det nu lod sig gøre, blev foretaget, men uden Resultat. Der er da

næppe Haab om at finde det manglende Stykke, før hele Diget engang skal nedrives.

Den nyfundne Sten fik sin Plads ved Sydsiden af Kirken. Den er af blaagraa. Granit. Runerne er overalt tydelige og giver ingen Anledning til tvivlsomme Læsninger. Deres Størrelse varierer i de forskellige Linjer fra c. 9 til c. 18 cm.

Efter Fotografiet (Fig. 3) at dømme, kunde det maaske synes et temmelig ubehageligt Arbejde at skulle bestemme Indholdet af denne Indskrift, af hvis fem Linjer kun den ene Ende er bevaret. Naar det alligevel med temmelig stor Sikkerhed kan ses, hvad der har staaet paa den hele Mindesten, er Grunden den, at Vikingetidens danske Runeindskrifter i det store og hele er meget ensartede eller i hvert Fald temmelig let lader sig indordne i ret ensartede Grupper, hvis Ordforraad, grammatiske Opbygning og Stilpræg følger fælles Regler.

Ganske imod Sædvane begynder Hurup-Stenens Indskrift paa Mindesmærkets ene Smalside (den højre). Medens man ofte paa danske Runestene fra de forskellige Perioder kan iagttage, at en Indskrift, der er for lang til at rummes paa Runestenens Bredside, fortsætter og afsluttes paa Stenens Bagside, Smalsider eller endog paa Toppen, kendes der, foruden Hurup-Stenen, kun eet dansk Exempel paa, at Indskriften tager sin Begyndelse paa en Smalside. Denne første Linje paa Hurup - Stenen indeholder Runerne : þ u r m u þ r : r - - - .

Efter den sædvanlige Opfattelse af Indskriften paa Hurup-Stenen er anden Linje den, som ses længst til venstre paa Fotografiet. Disse Runer er noget læderede, men dog ikke værre end at man med Sikkerhed kan læse dem; der staar kun, idet vi efter sædvanlig Brug sætter () om ikke fuldstændigt bevarede Runer, (ml) : þ (is) - - - .

Indskriftens tredje Linje er den, som ses lige til højre for Linje 2. Den indeholder Runerne : i f t i R - - - .

Fjerde Linje er den, som staar længst til højre paa Stenens Forside. I Modsætning til de tre foregaaende, der skal læses nedefra-opad, vender Runerne her saaledes, at der maa læses ovenfra-nedad, altsaa k u þ r : sin.

Endelig følger femte Linje; nu læses der atter nedefra-opad, k u þ r : (t) - - - .

Af disse enkelte Ord og løsrevne Runer skal der nu dannes en hel og fornuftig Indskrift, og vel at mærke en Indskrift, som svarer til de øvrige, der kendes fra Tiden.

Første Ord i Indskriftens Begyndelse er Mandsnavnet *Thormod*. Naar et stort Antal af denne Periodes Runestene indledes med et Personavn, efterfulgt af et Ord, der betyder *rejste* (nemlig Stenen, Mindesmærket), eller, færre, med Ordet *ristede* (nl. Runerne), kan det r - - - , der følger lige efter Navnet paa Hurup-Stenen, med stor Sikkerhed udfyldes til r i s þ i. d. v. s. *rejste*, eller *rist*, *ristede*.

Næste Linje indeholder kun Runerne (m l) : þ (is); da en Række Runestene fra samme Tid indledes med Formlen „NN rejste dette Kummel (d. v. s. Mindesmærke)”, er der ingen Mulighed for Tvivl om, at Ordene her i deres Helhed har været k u m l þ i s i, *Kummel dette*. Heraf følger atter, at første Linje maa udfyldes med Ordet *rejste*.

Tredje Linjes i f t i R er Ordet *efter*, som har staaet foran Navnet paa den Mand; Thormod rejste Mindesmærket for. Hvad han hed, faar vi nu ikke at vide, i hvert Fald ikke før Resten af Runestenen maaske engang bliver fundet.

Om Forholdet mellem Thormod og den ukendte døde, som Stenen minder om, kan heller intet siges med Sikkerhed; der er nemlig tre lige gode og sandsynlige Muligheder. Fjerde Linjes - - þ u r : sin kan efter Texterne paa andre samtidige Runestene udfyldes til f a þ u r s i n, *Fader sin*, eller b r u þ u r s i n, *Broder sin*. Og disse to Muligheder bliver til tre, fordi Ordet Broder paa Vikingetidens Runestene, hvor det hyppigt forekommer, er tvetydigt, idet det vel for det meste betegner et Slægtskabsforhold, men i visse Indskrifter maa antages at betegne en „Fostbroder”, et Medlem af samme Krigerskare, af et Broderskab el. l.

Runerne i sidste Linje, k u þ r : (t) - - - , genfindes paa adskillige Monumenter i Ordene k u þ r t r i k R, ordret oversat *god Dreng*, det vil, efter Tidens Sprogbrug, sige „velbyrdig Kriger”, snarest en yngre Mand med en ret fremtrædende Stilling i Kongens eller Høvdingens faste Hird.

Hermed er da Resterne af denne Indskrift udfyldt og fuldstændiggjort til en Text, der paa intet Punkt afviger fra det, man kan vente at finde indhugget paa den Tids Runestene. Inden den fuldstændige Opstilling og Oversættelse anføres, maa der dog gøres opmærksom paa det grammatiske Forhold, der viser, at „den gode Dreng” ikke, som man kunde vente, er den døde, som hædres med et Monument, men tvært imod Thormod, der rejser Mindesmærket og benytter

Lejligheden til i Indskriften at gøre opmærksom paa sin egen Værdighed. Sagen er kort den, at Ordene *k u þ r t r i k R*, *goðr drængR*, som de har lydt paa Olddansk, staar i Nævnefald og altsaa ikke kan henføres til Sætningens Genstandsled, men nødvendigvis maa knyttes til Grundledet. Ganske lignende Indskrifter, hvor det ikke er den døde, der hædres, men hvor Stenrejseren præsenteres med et rosende Tillæg til sit Navn, er almindelige paa Vikingetidens Runemindesmærker.

Hele Indskriften kan da gengives saaledes, idet vi af de foreliggende Udfyldningsmuligheder vælger Ordet *Broder*, men af gode Grunde lader Pladsen for den dodes Navn staa aaben; som sædvanlig sætter vi [] om de rekonstruerede Runer, () om de utydelige:

: þ u r m u þ r : r(i) [s þ i : ku](m l) : þ (is) [i] :
i f t i R [- - - - - b r u] þ u r : sin k u þ r : (t)
[r i k R]

I olddansk Form kan dette gengives:

Thormoðr resði kumbl thæssi æftiR - - - - -
broður sin, goðr drængR, d. v. s. *Thormod, den*
velbyrdige 'Dreng', rejste dette Minde efter-
- -, sin Broder.

Fig. 4. Sjørring-Stenen. Runerne er optrukne med Kønrog. Ordene himpiki finukvs læses paa Stenens Top, der ikke kan ses paa Fotografiet. (E. Moltke fot.)

Iblandt de faa Runeindskrifter, som ikke omtales i Ole Worms store Værk fra 1643, men som opdagedes tilstrækkelig tidligt til at blive medtaget i Erik Pontoppidans Fortsættelse Arbejdet hundrede Aar senere (se Side 71), er ogsaa en Runesten fra Sjørring. Om denne oplyser Pontoppidan, at den 1737 var blevet fundet nedenfor Kirkegaarden, men tillige at den kort efter blev fjernet fra Stedet og brugt af en vis Peter Brogaard som Grundsten under hans Hus. Den kunde altsaa med god Grund anses for tabt og i og for sig uden videre Interesse for Videnskaben, da den Tolkning af Indskriften, som Pontoppidan gav i stor Kortfattethed, var saa godt som uden Værdi.

Senere eftersøgte den før omtalte Søren Abildgaard dette Monument, men kunde kun konstatere, at den stadig ikke var til at finde. Bedre gik det ikke den kendte Runolog P. G. Thorsen, som anstillede Efterforskninger i 1841. Et mærkeligt Tilfælde var det da, at Stenen genfandtes netop samme Sommer:

I en Artikelserie om forskellige Runeindskrifter, som Professor Fin Magnussen i 1842 skrev i „Dagen”, læses i Bladet for 3. Februar bl. a.: „I sidstafvigte Sommer fandt Hr. Pastor Madelung i Landsbyen Sjørring i Thy og Aalborg Stift en Runesteen eller Fragment af en saadan i en Bondes Besiddelse, hvorfra Præsten udfriede den mod en Species Erlæggelse.” Dette er tydeligt nok Sjørring-Stenen, som atter er kommet for Dagens Lys. Men Fin Magnussen slutter rigtignok sin Omtale af den med at fortælle, at P. G. Thorsen efter den Aftegning af Indskriften, som strax var blevet indsendt til det kongelige Oldskriftselskab, ved en særdeles skarpsindig Undersøgelse var kommet til det Resultat, at den nyfundne Sten egentlig hørte hjemme i Torup, hvor den i sin Tid havde haft sin Plads i Kirken, men siden var forsvundet. Denne Runesten, som skal omtales i det følgende, havde Worm kendt og behandlet i sit Runeværk. Thorsen var forøvrigt godt klar over, at den nu fundne Sten var den samme som den, Pontoppidan omtalte, men han har altsaa paa det Tidspunkt faaet den fejlagtige Idé, at Sjørring- og Thorup-Stenen i Virkeligheden var een og samme Sten.

Yderligere Oplysninger om Sjørring-Stenens Skæbne læses hos den flittige R. H. Kruse, som omtaler den et Par Steder i „Nørrejyllands Mærkværdigheder”. Han fortæller i 1843, at han

saa Stenen i et Gærde hos en Udflyttergaardmand fra Sjørring By, og at Runerne paa den var iagttaget i 1841. Senere, i 1852, tilføjer han, at Pastor Madelung, der havde købt Stenen af Bondemanden, havde ladet den flytte til sin Kirke i Vang. Og i Vang Kirkes Vaabenhus har den da endelig faaet sin blivende Plads efter den noget omtumlede Tilværelse.

Sjørring-Stenen er med sin Højde paa kun 63 cm. Danmarks mindste egentlige Runesten. De enkelte Runers Størrelse ligger mellem 6,5 og 8,5 cm. Indskriftens Anbringelse kan ved første Øjekast synes noget ejendommelig, men er i Virkeligheden udelukkende betinget af Stenens Form (Fig. 4): første Linje begynder forneden til venstre paa Stenens Forside og fortsætter i en Krumning langs Kanten af Fladen; anden Linje er anbragt paa lignende Maade inden for første og er adskilt fra denne ved en enkelt Rammestreg. Endelig læses Slutningen i en enkelt Linje over Toppen af Stenen.

Indskriften er i det hele taget vel bevaret og giver ikke paa noget Sted Anledning til Tvivl:

: asa sati : stin : þansi : iftiR : aumuta : uir :
sin : is : uaR : himþiki : finulfs.

Dette har dækket en Udtale, som vi nu omtrentlig kunde gengive saaledes: *Asa satti sten thænsi æftiR Ømunda, wær sin, æs waR hemthægi Finulvs*, d. v. s. *Aase satte denne Sten efter Ømunde, sin Mand, som var Finulvs Hirdmand.*

Man har i sin Tid tænkt sig den Mulighed, at Finulv, der nævnes paa Stenen, og som i Følge sin Stilling i Spidsen for sine Hirdmænd eller Huskarle (hemthægi) maa have været en fremtrædende Mand, var den samme Høvding, som nævnes paa den ene af Runestenerne fra Skærn i Middelsom Herred. Det er nu ganske usikkert, selv om det ser ud til, at Finulv var et ret sjældent Navn paa de Tider. Om den døde Ømunde faar vi ikke andet at vide, end at han var i Tjeneste hos Finulv, og at hans Kone hed Aase. Det interessanteste ved Sjørring-Stenens Indskrift er da det, at vi med temmelig stor Sikkerhed tør paastaa, at Aase, Ømundes Enke, ogsaa har ladet et andet af Egnens Runemonumenter rejse, nemlig den forsvundne Sten fra den nu nedrevne Kirke i T o r u p længere vestpaa.

Da Ole Worm forberedte sit store Runeværk, kunde han ikke besøge ret mange af de Indskrifter, han vilde behandle. I Stedet forskaffede han sig da Afbildinger af de forskellige Runestene, idet hans Assistent Jonas Skonvig i Aarene 1626-27 berejste Landet., undersøgte og aftegnede Mindesmærkerne og noterede, hvad der iøvrigt knyttede sig til dem af Interesse for den historiske Forskning, som denne nu formede sig i det 17. Aarhundrede. Skonvigs Tegninger og de dertil knyttede Notater er, i hvert Fald for største Delen, bevaret.

Da den Runesten, som Skonvig fandt i Torup Kirke „strax inden kirke dørren” nu er forsvundet, bringes her hans Tegning af den (Fig. 5). Den er selvfølgelig langt at foretrække for det pyntede Træsnit, som Ole Worms Billedskærer udførte paa Grundlag heraf. Der er nu heller ingen Grund til at tro, at Skonvig har været synderlig akkurat hvad Stenens Maal og ydre Udseende angaar; men han var en samvittighedsfuld Iagttager, saa vi tør gaa ud fra, at han har gengivet Indskriftens enkelte Runer efter bedste Evne.

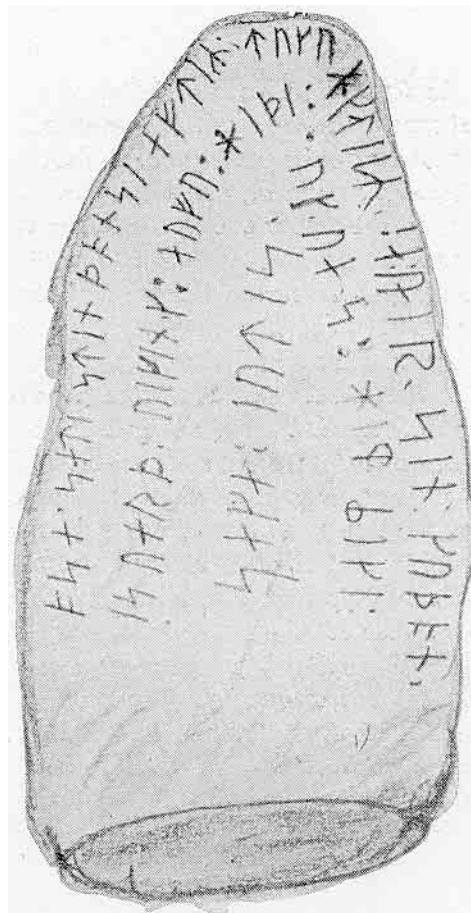

Fig. 5. Tegning af Torup-Stenen, udført af Ole Worms rejsende Runeundersøger Jonas Skonvig omkr. 1627.

Skonvig oplyser os om, at Torup-Stenen var „en haard graa Kamp 2½ all. lang, 1 all. bred”. Endvidere har han paa Stedet faaet oplyst, at den skulde være flyttet til Kirken fra en Høj lidt længere mod Øst „hoss itt lidet vand hvor udi ligger en holme kaldiss Fersborg, thi der sigiss att haffue standitt en borg udi gamle dage, som ocsaa endnu nocksom findiss baade vold och graffuer; der till med berettiss der, att haffuett haffuer ocsaa i fordum dage gaet ind udi samme vand saa mand med skibe kunde løbe der ind”. Grunden til, at Skonvig saa omhyggeligt beskriver Lokaliteten Fersborg, er at Sagnet, som han har hørt fortælle paa Stedet, drager Runestenen til sig: Paa Fersborg boede der en Konge, som tillige var Fribytter, og ham var det, som laa begravet under Runestenen. Men andre fortæller om en ung Prins af England, som vilde drage til Danmark, men hvis Skib forliste paa Vesterstrand „som ligger der strax hoss”. Ganske vist kom han levende i Land, men da Thyboerne fik Nys om den Mængde Guld og Klenodier, som han førte med sig, myrdede de ham. Da nu Sagen kom til Øvrighedens Kundskab, blev der draget Omsorg for, at han blev hæderligt begravet i en Høj ved Fersborg, og at Stenen rejstes over ham.

Worms Beskrivelse af Stenen og hans Omtale af de Sagn, der knytter sig til den, bygger paa Skonvigs Beretning. I sin Tolkning af Indskriften søger han at forene begge Sagn: Aase har sat Stenen over Toke, Herren til Fersborg, som havde erhvervet sig Tilnavnet „Engländeren” ved at bekæmpe den engelske Viking Isvard, der var draget til Danmark for at røve Jydernes Rigdomme.

Sandsynligvis er Torup-Stenen som en Række andre danske Runestene netop blevet et Offer for det saa prisværdige Ønske om at redde disse ærværdige Minder fra Ødelæggelse. I Overensstemmelse med den Stolthed over vore nationale Minder, som herskede i det 17. Aarhundrede, og som i høj Grad stimuleredes ved Ole Worms antikvariske Arbejder, trængte det Ønske sig naturligt paa, at sikre Runestenenene, der i mange Tilfælde kunde være udsat for Overlast af forskellig Art, passende Opbevaringsforhold. Paa Foranledning af Ole Worm udsendte Frederik III. $\frac{9}{2}$ 1652 et Reskript til sine Lensmænd Landet over med Befaling til at indsende en Række Runestene til København, hvor det var Hensigten, at de skulde opstilles paa Trinitatis Kirkegaard. Den smukt anlagte Plan

blev aldrig gennemført; heldigvis tør vi nu sige: Af de 67 indkrævede Sten kom kun 12 til København, og af disse gik de 9 til Grunde ved Branden i 1728. Nogle af Lensmændene efterkom overhovedet ikke Befalingen, andre fik vel Stenene afsted, men saa gik det i flere Tilfælde saadan, at Transporten ikke blev gennemført. Maaske er det netop gaet Runestenen i Torup Kirke paa den Maade. Vi ved nemlig, at Lensmanden til Ørum Len, Manderup Due, fik Ordre til at indsende den til København. Til Hovedstaden kom Stenen nu ikke, den nævnes i hvert Fald ikke i de Fortegnelser over Runestene ved Runde Taarn, som vi nu er i Besiddelse af. Men rimeligvis har Lensmanden afsendt den, for allerede i 1767 søgte Søren Abildgaard den forgæves i Kirken. Den mest nærliggende Antagelse synes da at være den, at Stenen har mødt sin Skæbne et eller andet Sted paa Ruten Torup-København. Den altid ivrige Kruse har aabenbart ikke været vidende om Abildgaards forgæves Eftersøgning af Stenen i 1767, siden han i 1853 gav sig til at grave ivrigt fire Dage i Træk i Kirketomten (Kirken var blevet brudt i 1794) for at finde den.

Grundlaget for et Forsøg paa at bestemme Torup-Stenens Indskrift er altsaa udelukkende Skonvigs Tegning. Efter denne at dømme var Runerne anbragt paa en enkelt Side af Stenen, saaledes at første Linje, læst fra nederste venstre Hjørne følger Stenkanten i en Bue. Inden for denne følger anden Linje ligeledes i en Bue, og Indskriften afsluttes med en enkelt kort Midterlinje, læst nedefra-opad. Allerede Indskriftens Anbringelse minder altsaa en Del om Sjørring-Stenen.

Rune for Rune maa Skonvigs Indskrift gengives saaledes, idet vi sætter () om de Runer, som han har opfattet forkert, men som med Sikkerhed kan rekonstrueres i deres rette Form, og erstatter med - - - de Tegn hos ham, som er helt uforstaaelige:

(a)sa : sati : stin : pansi aftiR : tuku - - - - iR. -
a : (u)ir . sin : kuþan . isuarþ uikin . (a) : aufu :
hiþi : uk . uas him(b)iki : sa(k)a iutis.

Gengivet efter de samme Principer som de foregaaende Indskrifter har de sikkert læste Ord paa Torup-Stenen lydt: *Asa satti sten thænsi æftiR - - - - - wær sin goðan, æs warð vægin a - - - - heði ok was hemthægi - - - - -*. Oversættelsen af det hele bliver: *Aase satte denne Sten efter T- - - - - , sin gode Husband,*

som blev vejet (d. v. s. dræbt) paa „aufu” Hede og (som) var - - -'s Hirdmand.

Af denne Indskrift, hvis fulde Indhold vi altsaa ikke kender, faar vi at vide, at en vis Aase har sat Stenen til Minde om sin Mand („god” betyder her ikke, at den døde har været en behagelig Ægtefælle, men at han var af ædel Byrd), som blev dræbt paa et nærmere angivet Sted, og som i levende Live var Hirdmand hos en af de førende Høvdinge paa Egnen. Hvad den døde hed, kan vi ikke udlæse af Skonvigs Tegning, heller ikke hans Hirdherres Navn. Og Stedet, hvor han fandt sin Død, er ikke sikkert bestemt. Man har ganske vist allerede længe

Fyn, som Ragnhild rejste efter sine afdøde Ægtefæller.

Lad os som Afslutning paa Oversigten over Landskabets Runeindskrifter kaste et Blik paa de fire Mindesmærker fra Middelalderen. Vi begynder med Kirkens Bygning, der mindes ved en Runeindskrift, betragter Døbefontens indhugne Tegn, som skal sikre Stenhuggerens Ihukommelse til sene Tider, læser et Navn paa den ene Gravsten, men ser, stillet overfor den anden, at ikke engang den tunge og haarde Sten sikrer Mennesket et varigt Hvilested og et uforgængeligt Eftermæle.

Fig. 6. Søndbjerg-Stenen paa sin nuværende Plads som Sokkelsten i Kirketaarnets sydvestre Hjørne. Indskriften optrukket. (E. Moltke fot.)

været klar over, at Runerne a u f u kan læses som *Ove*, og forskellige Forskere har henvist til, at der i den nordlige Del af Vive, *Ove* og *Valgaards Sogne* laa en Hede, som kaldtes *Ove Hede*. Der er da en Mulighed for, at det er denne Lokalitet, som er nævnt paa *Torup-Stenen*, men nogen Sikkerhed for det er der ikke. Dertil er baade Læsningens Usikkerhed og Stedernes indbyrdes Afstand for stor.

Det, som gør *Torup-Stenen* særlig interessant, er dens tydelige Slægtskab med Runestenen fra *Sjørring*. Den ydre Lighed i Indskrifternes Anbringelse er allerede nævnt; men ogsaa Indholdet i de to Indskrifter kan sammenlignes. Der er ingen Grund til at tvivle om, at det er den samme Aase, som har ladet de to Runestene rejse. Hvis den ovenfor fremsatte Tolkning af *Torup-Stenens* Indskrift er den rigtige, har Aase altsaa været gift to Gange, med *Ømunde* fra *Sjørring* og med *t u k u - - -* fra *Torup*. Vi vilde da her have en Parallel til det berømte Forhold mellem de to vældige Runestene fra *Tryggevælde* paa *Sjælland* og *Glavendrup* paa

Engang i den senere Del af Middelalderen er det gamle Taarn til den romanske Kirke i *Søndbjerg* blevet ombygget og opført i en nyere Stil end Bygningens øvrige Dele. I Taarnet ses endnu her og der Kvaderne fra det gamle Taarn.

I 1909 underkastedes Kirken en gennemgribende Istandsættelse, og ved den Lejlighed blev man opmærksom paa, at en gammel Hjørne-Sokkelsten - nu sad den i Muren et Par Alen over Jordfladen - bar en Runeindskrift. Indskriften blev omhyggeligt rensat og aftegnet, men ingen paa Stedet var i Stand til at tyde den. Efter Aftale med Nationalmuseet blev Stenen endelig anbragt saadan, som man antog, at den oprindeligt havde siddet, og den findes nu som Sokkelsten i Taarnets sydvestre Hjørne.

Runeindskriften (Fig. 6) er hugget i den godt 6 cm brede, svagt nedhulede Skraakant paa Stenen, hvis længste Side sidder i Taarnets Sydмур. De 4-6 cm høje Runer er alle tydelige, saa der ikke er nogen Tvivl om selve Læsningen.

Den egentlige Tolkning støder derimod paa visse Vanskeligheder.

Rune for Rune kan Indskriften gengives saaledes med latinske Bogstaver:

(Kortsiden) ibiokulus.

(Langsiden) : iakop : uulæ : skialm : gurþæ : ubiara.

ok, al og ar er saakaldte Binderuner, d.v.s. to (eller flere) Runer, som skrives sammen til eet Tegn.

Den midterste Del af Indskriften, den der staar mellem første og sidste er ganske klar og forstaaelig. I den tidlige Middelalders Sprog kan den gengives *Jakop wullæ, Skialm. gørdæ*, d. v. s. *Jakob voldte, Skjalm gjorde*. Indskriftens Indhold bliver forstaaeligt, naar vi sammenligner den med en Række Indskrifter i middelalderlige Kirker Norden over, som i Runer bevarer Navnet paa den Mand, der lod Kirken bygge, og i flere Tilfælde hertil føjer Bygmesterens Navn, der saavel som Bygherrens kunde fortjene at huskes for den gode Gernings Skyld. F. ex. læses paa Overliggeren over Portalen mellem Vaabenhus og Kirkeskib i Kragelund (Viborg Amt): Æse bød, Vagn ristede. Dette maa sikkert forstaaes saaledes, at Æse var den Bygherre, som bekostede Kirkens Opførelse, og Vagn, der ristede Runerne til Minde om dem begge, var Bygmesteren. Paa samme Maade fortæller Søndbjerg-Stenen formodentlig, at Jakob, der uden Tvivl har været Egnens førende Mand, har sat sine Penge i det Arbejde, som Skjalm udførte.

Indskriftens øvrige Ord staar at læse paa begge Sider af Sætningen om Jakob og Skjalm. Den mærkelige Ordning er sikkert fremkommet paa den Maade, at Runemesteren, enten det nu var Skjalm, der selv var runekyndig ligesom Vagn i Kragelund, eller han har haft en anden til at skrive for sig, har villet afslutte sin Beretning om Bygherre og Bygmester med en ny Sætning, men ikke har faaet Plads til den paa Stenens Langside; han har saa simpelt hen vendt sig til Kortsiden og anbragt Indskriftens Slutning der, saa den for os kommer til at se ud som Begyndelsen. Efter dette foretrækker man nu at læse Indskriftens sidste Runer saaledes ubi ara ibi okulus, som er klart Latin, der i Oversættelse lyder: *hvor Alteret (er), der (er) Øjet*.

Længere kan vi egentlig ikke naa; Betydningen af denne Sætning, som ligner et Skriftsted, men ikke er det, er os stadig ukendt,

skønt adskillige har brudt deres Hoveder for at fatte den rigtige Mening i Ordene.

Mærkeligt nok opdagedes det først i 1877, at den ærværdige Granitfont, som i umindelige Tider havde haft sin Plads under Triumfbuen i Skyum Kirke, bærer en Runeindskrift. I Overkanten af Fonten er der med omtrent lige stor indbyrdes Afstand indhugget tre Kors, og ved Siden af det ene læses de tre Runer k i r.

Runer paa de middelalderlige Døbefonte er ikke nogen sjælden Foreteelse. De kendes fra hele Norden, alene det danske Materiale udgør fjorten Exempler. Flertallet af disse Indskrifter bestaar af Stenhuggerens Navn, og i nogle optræder Fonten selv som talende Person ved hertil at føje et „gjorde mig”.

I fem af Skaanes Kirker findes der særlig smukt udhugne Fonte, som alle bærer Runeindskriften „Martin gjorde mig”. Andre Døbefonte fra hans Haand er let kendelige ved Sammenligning med de signerede, og forøvrigt ved vi fra anden Kilde om ham, at han var en virksom Bygmester, der bl. a. ogsaa var beskæftiget ved Opførelsen af Domkirken i Lund i 1100-Aarene. Fra dette og lignende Exempler tør vi maaske slutte, at den Mand, som huggede Fonten, ogsaa i adskillige Tilfælde var den, som byggede Kirken. Dette kan da ogsaa være Tilfældet med den Haandværker *Ger*, hvis Navn Runerne k i r paa den gamle Døbefont har bevaret til vore Dage.

I Erik Pontoppidans Beskrivelse af Tisted By i hans store „Danske Atlas”, et Værk, der omtrent svarer til „Traps Danmark” i vore Dage, læses blandt andet følgende: „Paa Kirkens østre Ende er i Muren indsat en Kampesten og derpaa udhugget et gammelt Hoved med Knebelsbart og en Løve ved hver Side. Ved Siiden af dette Hoved sees en tyk huggen Steen med et Kors og nogle Rune-Bogstaver omkring, som siges at være over en Jomfru fra Faartoft, som havde bygget noget til Tisted Kirke. Efter ældre Beretninger skal der i Kirkens vestre Ende paa Taarnet have været indmuret en Steen 2½ Alne lang med Runeskrift paa, og ligeledes paa Kirkegaarden synden for Kirken mod Amtsforvalterens Have ligget en Rune-Steen, men ingen af dem er nu at finde”.

I 1841 var R. H. Kruse paa Stedet og anstillede Efterforskninger med det Resultat, at han genfandt Runestenen i Taarnet; de to andre var stadig borte. Senere Undersøgelser paa Stedet

har ikke forbedret Kruses Resultat. Stenen i Kirkens Østende, den over „Jomfruen fra Faartoft”, er ganske ukendt; „Runestenen” paa Kirkegaarden er maaske den hvælvede romanske Granitgravsten med Korsset, som ligger ved Sydsiden af Kirken; men den er der nu ingen Indskrift paa.

Stenen i Taarnet (Fig. 7) sidder, hvor Kruse fandt den: anbragt vandret i Sydmuren omtrent helt nede ved Jorden. Den er af mørkegraa, næsten sort Granit, firkantet, 132 cm lang og 52 bred. Fladen er prydet med et lavt Relief, et Kors paa en lille Forhøjning. Lignende Billeder, er almindelige paa andre romanske Ligstene og forklares for det meste som en Gengivelse af Kristi Kors paa Golgata. Ved Foden af Korset ses her ligesom et Par smaa Blade, og lignende er anbragt mellem Korsarmene. Paa andre, samtidige Ligstene er det samme Motiv tydeligere udført: Korset spirer med Ranker og Blade som et Symbol paa Livets Sejr over Døden, Korset paa Retterstedet er for den fromme blevet til Livets Træ.

Paa et Stykke af det smalle, ophøjede Baand, som følger Stenens Kant og omrammer Korsbilledet, læses en kort Runeindskrift. De enkelte Skrifttegn, der er indtil 5 cm høje, er gennemgaaende velbevarede og tydelige.

Da

Kruse i sin Tid endelig havde opdaget Stenen gennem det tykke Kalklag, som dengang dækkede

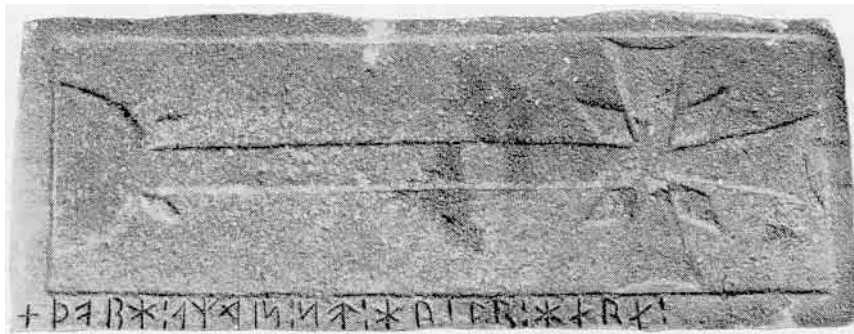

Fig. 7. Runestenen i Tisted Kirkes søndre Taarnmur. (E. Moltke fot.)

den, lod han den rense og tog en Tegning af den. Imidlertid forekommer der i Indskriften et Par Binderuner, som han ikke kunde raade, og han sendte derfor sin Tegning til den lærde Fin Magnusen i København. Der kom Runestenen i Avisen og med Fin Magnusens Tolkning, som længe blev den almindeligt antagne. Fin Magnusen læste Runerne som: „Thora, Thyes Sol hviler her”. Tanken, der laa bag, var den, at Thora havde været Egnens kønneste Pige, saa hun havde faaet et Tilnavn, der svarede til det, der prydede hin norske Jente, som efter Historien

i sin Tid blev Aarsag til Hakon Jarls Fald: Gudrun Lundesol.

Den rette Læsning og den knap saa poetiske Tolkning var det forbeholdt vor store Runolog Ludvig Wimmer at give: Runerne paa Tisted-Stenen omskrives med latinske Bogstaver saaledes:

+ þorh : amdis : son : huiler : hæræ :

Paa Middelalderjysk har det omtrent lydt: *Thor(ð?) Amdis son hwiler here, d. v. s. Thord Amdis søn hviler her.*

Thora, Thylands Sol, maa da vige Pladsen. Runerne paa Gravstenen er en ganske jævn kristelig Indskrift af almindelig Type over en nu ukendt Mand.

Paa en af de Tegninger, som Jonas Skonvig har efterladt sig, har han noteret: „Denne steen findiss udi Thy udi Hillersløff kircke torn indmuret, huilcken dog tilforne haffuer liggett inden Hillersløff kircke dør”. Meget mere end dette kan heller ikke Ole Worm oplyse.

Hillerslev-Stenen nævnes kort efter igen, idet Lensmanden til Ørum Len, Manderup Due, ved det ovenfor omtalte Reskript af 1652 fik Paalæg om at indsende Stenen til København. Det kan næppe undre nogen, naar netop denne Runesten

var blandt dem, som Lensmændene trods Befalingen ikke fik indsendt: den sad, og sidder den Dag i Dag, saa højt i Taarnets Vestmur, som en god Brandstige

rækker, og er ikke saadan at faa fat paa. Uden Tvivl har den faaet sin nuværende Plads omkring 1500, da den gamle Kirke blev prydet med et nyt Taarn.

Hillerslev-Stenen (Fig. 8) er en firkantet Gravsten af rødlig Granit, 182 cm lang, 40 cm bred. Ved to dobbelte Tværbaand i lavt Relief er Overfladen inddelt i tre Felter, af hvilke det øverste og nederste prydes af et ligearmet Kors. Imellem Korsarmene paa det nederste af disse ses simple Bladornamenter, der fører Tanken hen paa det „Livstræ-Kors”, som ogsaa Tisted-

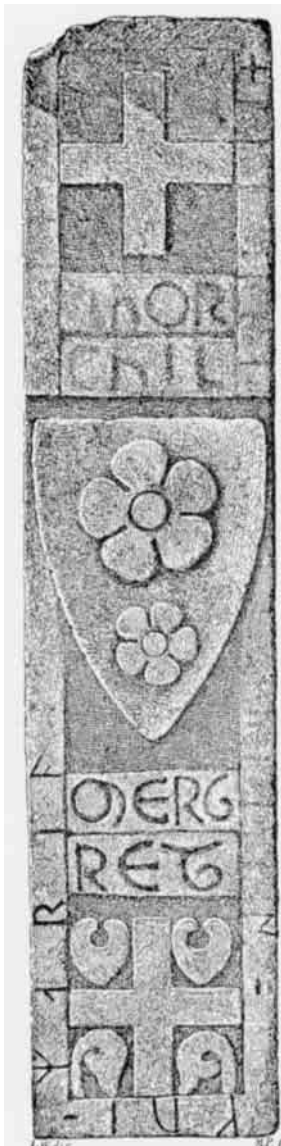

Fig. 8. Magnus Petersens
Tegning af Hillerslev-Stenen
til L. Wimmers Værk om De
danske Runemindesmærker.

Stenen er prydet med. Tidligere Forklaringer, der gav Udtryk for den Opfattelse, at Bladene var „Hjerter” og „Ankergreb”, der sammen med Korset udgjorde Symbolet „Tro, Haab og Kærlighed” maa opgives. Midterfeltet paa Stenen optages af et Skjold med to fembladede Roser.

Paa de to Tværbaand, der som før nævnt gaar tværs over Fladen, læses Hovedindskriften: den udgøres af to Navne, hugget med latinske Majuskler. De lader sig endnu tyde med Sikkerhed: Thorchil staar der paa det øvre Baand, Mergret paa det nedre. Thorkil og Margrete var uden Tvivl Mand og Hustru, og den smukke Sten har dækket deres fælles Grav.

Men Grunden til, at Hillerslev-Stenen er medtaget i denne Beskrivelse af en Række nordvestjyske Mindesmærker, er den,

at den bærer, eller rettere: engang har baaret en Runeindskrift. Sporene af den ses paa det smalle ophøjede Baand, der indrammer Stenens Overflade. Engang har den udfyldt hele Baandet, men Fødders Trin gennem de Aarhundreder, da Stenen laa i Kirkens Gulv, har ubarmhjertigt slettet det meste. Runologen søger forgæves at finde Sammenhæng og Mening i de svage Furer. Kun Runerne *ku* - og *mario* -, *Gud* og *Maria*, ved det mindst afslidte Hjørne lader ham formode, at den hele Indskrift engang har udgjort en kristelig Bøn, et fromt Ønske eller Haab for Thorkils og Margretes Sjæle.